

ПУБЛІКАЦІЇ АРХІВНИХ ДОКУМЕНТІВ

С. І. Кононенко, С. І. Кривенко

СПОГАДИ ЧЕРКАЩАН ПРО ГОЛОД 1932-1933 років

(за документами Держархіву Черкаської області)

№ 1 № 2 № 3 № 4 № 5 № 6 № 7 № 8

Одна із трагічних, вікопомних сторінок історії України - голод 1932-1933 років. Поповнити відомості про нього, дати правильну оцінку подіям, що відбувалися в ті роки на нашій землі, зрозуміти їх допомагає поєднання свідчень офіційних документів і фактичного матеріалу зі спогадами й свідченнями людей, що пережили страшне лихоліття.

У них не лише відбито всю трагедію тих незабутніх днів, а й причини того, що сталося, сприйняття селянами політики держави. Це знайшло чітке відображення в такій коротесенькій частівці з глибоким змістом:

А на хаті серп і молот,
А у хаті смерть і голод.

У Державному архіві Черкаської області зберігається колекція "Спогади черкащан про голод 1932-1933 років". Найбільш яскраві з них вміщено до збірника документів відповідної тематики (на жаль, за браком коштів не виданий). Деякі з цих спогадів подаються в даній добірці.

№ 1

З АВТОБІОГРАФІЇ ЛІТЕРАТУРНОГО ПРАЦІВНИКА РЕДАКЦІЇ ГАЗЕТИ "УКРАЇНСЬКА ДУМКА"^z

А. І. ХІМЕНКА** ПРО ГОЛОД 1933 р. У СЕЛАХ ЧИГИРИНСЬКОГО РАЙОНУ

30 січня 1942 р.

Народився 27 липня 1919 р. в с. Адамівка Чигиринського району на Київщині (нині Кіровоградська область) в сім'ї селянина Хіменка Івана Дорошовича, що займався все життя сільським господарством.

В 1926 р. вступив в початкову школу с. Адамівки, де провчився до 1930 р., закінчив 4 класи.

В 1930 р. батька було розкуркулено з конфіскацією всього майна і взято в тюрму м. Черкаси, де він пробув до 1933 р.

Мати зі мною і трьома меншими сестрами переїжджає на північний Кавказ, де поступає на польові роботи в німецьку концесію, що була тоді на Кубані.

В 1933 р. повертаємся в с. Адамівка, до хворого, виснаженого тюрмою, обезсиленого батька. Незабаром він умирає в чужій хаті, хвора малярією мати, лишившись з малими дітьми, втрачаючи останню надію на допомогу сім'ї, також умирає, лишаючи мене і двох менших сестер в чужій хаті.

Забуті родиною, голодні, безсилі, малолітні, ми зараз після смерті матері (якої, до речі, не було кому хоронити - сільрада відмовилась) були викинуті на вулицю власником хати.

Довелося жебратити попід хатами, дражнити чужих собак. Через тиждень десь зникає 6-річна моя сестра. Наляканий цим, беру за руку мою єдину рідну сестру і йду на села, широкими дорогами, в степ, де вже шепотіла важким колосом надія на життя - хліб. Я щоденно бачив, як в мою душу заглядає голодна смерть, чув, як манить вона нас під чужий тин, забутих, чужих.

У відчаї я домігся улаштувати нянькою в однім селі мою, тоді 8-річну сестру.

Радий за сестру, я лишив зовсім колись рідне село, Чигирин, степ, якого я так любив, " пішов у "світ".

В голоді, в холоді, без родинної ласки, тяжкою хмарою, ледве не роздушивши мене, пройшов 1933 р.

Появився хліб, ожили люди, покрила життєва радість їх обличчя, в надії на краще життя, на побачення з єдиною сестрою я повернувся з німецької концесії (з Кубані) в рідні села.

Довелося наймитувати, так як на утримання колгоспу мене не прийняли як куркульського сина.

А. І. Хіменко [підпис]

Державний архів Черкаської області, ф. Р-51, оп. 1, спр. 4, арк. 7. Оригінал.

* Видавалася в м. Черкаси в період нацистської окупації (1941-1943). повернутися...

** Хіменко Андрій Іванович (27 липня 1919 р. - 1 грудня 1991 р.) - український письменник і поет. Літературні псевдоніми - Андрій Чорний, Андрій Хімко. повернутися...

№ 2

ІЗ СПОГАДІВ ЖИТЕЛЯ с. СТЕПАНКИ ЧЕРКАСЬКОГО РАЙОНУ І. М. ХМІЛЬКІВСЬКОГО

17 липня 1988 р.

...Була з самого початку сталінських часів неправильна політика у ставленні до села. Замість того, щоб розвивати сільське господарство, його занедбали. А потім організували табори...

Запитайте у людей, які бачили все це власними очима, які буквально чудом вижили. Запитайте усіх нас, поки що живих свідків, що то за страшні часи були. У мене й зараз стоїть перед очима дорога, якою вже переростком ходив до школи в сусіднє с. Степанки. І щодня бачив на дорозі мертвих людей - жінок, дітей, стариків, які йшли від села до села в пошуках хліба, аж поки їх не наздоганяла в дорозі смерть. Вимирали цілими сім'ями, селами. Пухли з голоду, втрачали розум, в голодному божевіллі часто опускалися до жахливого канібалізму, і мерли, мерли - мовчки, з жертвовною покірністю долі.

Пам'ятаю, взимку 33-го року на хлібозаготівлі в с. Степанках працювала спеціальна комісія. Залучили до цього й мене.

Найперше зайшли до Наума Михайловича Недухи. В хаті знайшли лише його дочку - школярку Таню. Самого господаря і його дружини вдома не було - можливо, хтось попередив їх про заплановану "акцію".

Ми зробили старанний обшук, але хліба не виявили - лише 10 кг проса знайшли. Забрали.

Потім пішли на інший кінець села. Тут, у невеличкій хатині, проживали старенькі дідусь з бабусею, а з ними - трирічний хлопчик, внук, батьки якого пішли з села шукати кращої долі.

Обшукали, але в хаті нічого не знайшли. Тоді взяли довгі металеві шпички - їх носили з собою - і пішли до хліва. Там і відкопали 20-кілограмовий мішок з житом. Дід, як побачив дорогоцінний клунок, впав на коліна: "Синочки, залиште, бо дитина з голоду вмере."

Дід той і баба, і внук їхній трирічний, як я дізнався потім, померли з голоду весною того ж таки року...

Не могло, не повинно було бути обставин, які призвели до такого фатального кінця мільйони людей.

Людей, які піднялися на боротьбу за кращу долю. Які взялися будувати найсправедливіше і найгуманніше в світі суспільство.

В пам'ять про них, заради нинішніх і прийдешніх поколінь сьогодні в країні правдиво розкриваються сторінки нашої історії. І це сповнює оптимізмом.

І. Хмільківський [підпис]

Державний архів Черкаської області, ф. Р-5792, оп. 1, спр. 19, арк. 1. Оригінал.

№ 3

**ІЗ СПОГАДІВ ЖИТЕЛЯ с. РОЗСІШКИ ХРИСТИНІВСЬКОГО РАЙОНУ
ЧЕМЕРИСА**

29 червня 1989 р.

Як ми залишились без хліба

Після суцільної колективізації 1930 р. урожай видався неважний. Обробіток по старій технології майже все вручну та ще й сяк-так. Облік "1"=чоловікодень. Оплата "1"=0,12 крб. Та й ніхто ніякого заробітку не одержував.

Все йшло на покриття боргів державі: податок за садибу, город; за кожне дерево на ній; за гужообов'язок, культзбір, на трактор, і на держпозику за 200, 500, 100 крб. облігацій.

Так само в 1931 р. і ще більший натиск в 1932 р. Особливо зимою: постійний обхід дворів (нічний) бригадами по стягненню боргів і по виявленню прихованих "лишків хліба". Не лише в мішках, а чи в ямах, а у мисці; як знайшли квасоллю - забрали, гладущик пшона - забрали, кілька качанів кукурудзи - забрали. Невідомо, чи попадало це збіжжя в державу, а намір залишити селянина без жодних харчів визначався ясно.

Ще в 1932 р. в с. Рижавці були повідомлення, що чоловік забрав із скотомогильника загибле лоша і з'їв, а другий собачатиною сина вгощав, видаючи за баранину...

Приїздив у село В. Я. Губар, перевіряв, бачив, як вдова переморозяну картоплю готовила на оладки. Після того привозили були трохи пшона і кілька бочок тюльки.

Настала безхмарна весна 1933 р. Як тільки ґрунт розтав, почали вишукувати перемерзлу картоплю на оладки (то був делікатес!), а от млинці з мішаного цвіту гіркі, як полин, а з бурякового насіння - як з соломи. Пізніше лобода, хоч і варена, прискорювала опухання ...

Ішла в їжу і така живність, водяна, як раки, скойки (ракушки), жаби.

Десь у квітні, ідучи з Текучої, побачив із-за горба від ставка показався чоловік з фатком і мішком на плечах. "Е, думаю, - молодець, ще сонце не зійшло, а він уже риби наловив!". Зрівнялись, а в мішку: "Кр-кр". Жаби. Аж наче волосся на голові мені картуз підняли.

Настали польові роботи. Щоб їх забезпечить, організували польові кухні. Якусь похльобку, баланду варили. Туди йшли всі, і черпак цієї лотури давали кожному. Але тим, хто вже охляв, це не допомогло. Вони з'їдали, але працювати не могли.

Спали, пухли і помирали. Трошки краще підкормлювали дітей у яслах і в школі.

Чимало селян ходили іноді за сотні кілометрів у міста купляти "комерційний хліб" і по дорозі, а то і в чергах кількадобових гинули.

Літо 1933 року видалось тепле, дощове і забезпечило небувалий урожай. Природно, що як тільки появилася молочко в зерні, на поля рушили голодні і нерідко, наївшись, тут же гинули.

На полях були побудовані вишки, на них варта, яка відлякувала "стригунів" (тих, що зривали - стригли колоски), навіть пострілами.

Багатий урожай 1933 р. збирали весь вручну. Снопи не тільки звозили в скирду десятма приватними коровами (стільки було в колгоспі "Нове життя"), а й зносили жінки ряднами.

А 64 колгоспних коня не привезли і одного снопа: були дуже виснажені. Як тільки вмолотили, почали виконувати поставку і видавати аванс. А в останній розрахунок видали по 8, 10 кг на трудовдень (а в деяких колгоспах навіть по пуду - 16 кг)...

Чемерис [підпис]

с. Розсішки 29.06.89

Державний архів Черкаської області, ф. Р-5664, оп. 1, спр. 5, арк. 3-5 зв. Оригінал.
Рукопис.

№ 4

ІЗ СПОМИНІВ ЖИТЕЛЯ м. УМАНЬ В. К. БІЛОУСА

17 липня 1989 р.

Людомор - 33
Великий голод

У моїй пам'яті чітко закарбовано ясний, літній день, поле стерні, яка коле мої босі, шістилітнього хлопчика, ноги. Колються і остюки пшенишних колосків, які я з бабусею збираю по стерні. Я складаю колоски в пучечки, як квіти, потім передаю бабусі, яка пакує їх в торбинку. Раптом над головою храп коня, білий оскал його зубів, крик об'їздчика і тяжкі, нещадні удари гарапника по моїй спині.

Чітко і сьогодні помню гнідого коня, молоде, перекошене люттю обличчя сільського "активіста", помню його прізвище - Заремба.

В ту осінь 1932 р. в нашу хату часто навідувались добре вдягнені, озброєні люди, які нищпорили, по всіх закутках і на подвір'ї, в пошуках зерна. Забирали все до зернини, висипали навіть і фасоль з горшків.

А весною 1933 р. люди почали вмирати з голоду. Вмерла трирічна моя сестра Ніна, залишився я без матері, не стало на світі інших родичів.

На цій благодатній землі споконвіку вважалось великою ганьбою вмирати з голоду. Тому в книгах реєстрації народження і смерті тих, хто вмирав з голоду, сільські грамотії записували: здох, здохла, здохло...

В ті роки на Україні загинуло від голоду сім мільйонів - ні в чому не винних чоловіків, жінок, стариків, дітей... Сім мільйонів! Їх убито штучним голодом.

7 серпня 1932 р. Сталін власноручно написав закон, який в народі отримав назву "п'ять колосків". Згідно з цим законом у першу чергу потрібно розстрілювати дітей, які збирають колоски... Отже, мені повезло. Відбувся кількома басаманами і гірким, на все життя, спомином.

А мільйони загинули... Вимерли цілі древні роди, опустіли села України.

В 1932-1933 роках над беззбройним, беззахисним народом скоєно злочин, назва якому - геноцид. Сталін і його поплічники фізично знищували українців так, як пізніше гітлерівські фашисти знищували євреїв.

Яку тягу до життя має в собі наш народ, коли і в ті страшні часи масового знищення творив фольклор:

Устань, Ленін, подивися,
До чого ми дожилися:
Клуня раком, хата боком,
І коняка з одним оком.
І корова без хвоста,
І комора пуста.
Ні овечки, ні свині,
Тільки Сталін на стіні...

Я їх і сьогодні, подумки бачу... Босі, в простеньких спідничках, в біленьких хустиночках... наспівували...

Куди йдеш, куди йдеш,
Куди шкандибаш?
У райком, за пайком
Хіба ти не знаєш?

Або з гіркотою:

Батько в созі, мати в созі,
Діти бродят по дорозі...

Голодні, збідовані, віршем констатували злигодні життя...

Нема сала, нема кики,
Тільки кіно та музики...

Сторонні і збайдужілі до чужої біди спостерігачі твердять, що українці в холокостному 1933 р. і євреї у гетто, під дулами фашистських кулементів, вмирали покірно, мовчки. Такі твердження - не вся правда, і в тих, і в других обставинах насильницької смерті знаходились люди, які чинили катам шалений опір.

В наш час назріла конча необхідність повернення народові його, втраченого під впливом сталінської тиранії, морального здоров'я, без якого ніякі економічні зрушення немислимі. Нам, живим, необхідно відновити трагічні сторінки великого голоду 1932-33 років, по кожному селу, по кожній родині. Знайти і упорядкувати забуті, зарослі бур'яном могили. Шляхом опитування живих свідків голоду підрахувати по кожному селу, по кожній сім'ї, по кожній родині кількість закатованих голодом.

17.07.89 р. [підпис]

Державний архів Черкаської області, ф. Р-5664, оп. 1, спр. 5, арк. 8-12. Оригінал. Рукопис.

№ 5

ІЗ СПОГАДІВ ЖИТЕЛЯ с. КОВАЛИХА СМІЛЯНСЬКОГО РАЙОНУ Н. БУТКЕВИЧА

5 лютого 1990 р.

З настанням весняної сівби 1933 р. в Ковалисі почався масовий голод. Багато коней в артілі та одноосібників загинули з голоду, а які й залишилися - ледве трималися на ногах. 50 коней взяли з села з їздовими на будівництво залізниці біля Луганська (Ворошиловград). Хто працював в артілі - для тих варили двічі на день ріденький куліш, суп з вики, сої, сочавиці і давали по 100 гр. хліба, випеченого навпіл з просяними відвійками. Вдома пекли млинці з сушеного жому, різного лущиння. А пізніше їли лободу, макуху, бруньки, сушене й товчене листя, жолуді, цвіт акації.

В особливих умовах були індивідуальні господарства, у яких повністю відібрали всі продукти харчування. Вмирили цілими сім'ями і в першу чергу - чоловіки та діти. Жінки виявилися більш стійкими і витривалими в боротьбі з голодом. Хоч як це важко і страшно, а слід сказати, що був один випадок, коли збожеволіла від голоду мати, вона з'їла власну померлу дитину. Цю нещасну було розстріляно. Їздили попід хатами грабарки, збирали померлих і скидали в широку яму. Та були випадки, що в живих вже не було сили поховати мертвих і їх пригортати землею в канавах, погрібах, ямах...

Всього від жахливого голоду 1932-1933 рр. у Ковалисі загинуло понад 400 чоловік. Для порівняння скажімо, що з фронтів Великої Вітчизняної війни не повернулися до рідних порогів 164 чоловіки...

Нехай цей спогад буде моєю шапкою землі на олтар пам'яті жертвам голоду 1933-го.

Н. Буткевич, громадський кореспондент [підпис]

с. Ковалиха

Державний архів Черкаської області, ф. Р-5664, оп. 1, спр. 18, арк. 1-2. Оригінал. Рукопис.

№ 6

ІЗ СПОГАДІВ ЖИТЕЛЯ м. ЖАШКІВ С. К. ЇЖКА

12 березня 1991 р.

Україна відзначає 60-річчя однієї з найбільших трагедій у своїй історії - голодомору 1932-1933 рр. Ця тема впродовж десятиліть була закритою, вголос про голод не прийнято було говорити. Проте люди старших поколінь не приховували від своїх дітей і внуків тих страхіть, вчили бережно ставитись до хліба, знати йому ціну.

Пам'ять про жертви голодомору не повинна канути в небуття. Мої земляки, жителі Чорної Кам'янки, ще восени 1989 р. поставили пам'ятник тим, кого забрала голодна смерть. А це 887 моїх односельців - майже в чотири з половиною рази більше, ніж загинуло на фронтах Великої Вітчизняної війни. Пам'ятник простий - хрест на моноліті сірого граніту, а під

ним напис: "Вічна пам'ять померлим від голоду 1933 р.". Стоїть він якраз біля того місця, де були викопані траншеї для зведення трупів.

Говоритиму лише про свій куток, на якому виріс, називався він Чайківкою. Це тільки невелика частина нинішньої вулиці Шевченка.

У великій скруті опинились напровесні 33-го наші найближчі сусіди Павленки - Лук'ян і Ониська та їхні діти Наталка, мій ровесник Ваня, Тетяна і Ялина. Голод dokonував їх. Мій батько роздобув десь майже відро меляси, налив повну квартиру і велів мені віднести Павленкам. Частину того солоду вони розбавили в окропі і почаювали. Ото й усе. А ще ж рік-два тому Ванькова мама пригощала нас смачною кашею з солодкою підливою із квасолі, і хліб смачний випікала, саджала його не на голу черинь, а на капустяний лист. Але то тільки спомин.

Коли цвіли вишні, Лук'ян уже не міг ходити, його, виснаженого, винесли і поклали на тапчані біля льоху. Як зараз чую його слова: "Садки цвітуть, соловейко щебече, а мені треба йти в могилу". І невдовзі пішов. А ще пам'ятаю, як Наталка, вже доросла гарна дівчина, принесла з берега болотну черепаху. Як вона старалась розбити каменний панцер! Але нічого в неї не вийшло. Вся сім'я Павленків вимерла, крім старшого сина Деменя, який служив тоді в Червоній Армії.

Зараз на тому обійсті живе 87-річна Санька Оверківна Чмир. Вона сказала:

- Не всі вони на цвинтарі лежать. Тетяна і Ялинка в льоху прикопані. На тому місці, де був льох, я щовесни квіти сію.

Пам'ять людська невмируща.

А через вулицю навпроти Павленків жила багатодітна сім'я Петра Миронюка. Помер Петро на вулиці, під своїм хлівом... Я був очевидцем, як Савка Яременко підбирав його на підводі, на якій уже лежали мерці. Було в Миронюка шість синів. Найбільше впам'ятку мені Михтодь, який не раз запрошував нас у двір і показував свої діючі моделі віялок, млинків. Як ми заздрили його хисту. Ні одного з тих хлопців живих не залишилось.

Велика родина була і в мого дядька Андрія Михайловича Їжка. Не стало тоді його, жінки Марини, моїх двоюрідних братів Дмитра, Юхима, Івана, Петра і сестри Одарки. Така ж доля спіткала сім'ї Андрія Котика, Кирила Буртового та інші.

Прийнято вважати, що голод припинився влітку, але наслідки його для значної частини селян були відчутні ще довго. Зубожіння людей, антисанітарія були, мабуть, в числі причин того, що в Чорній Кам'янці, як і в багатьох інших селах тодішнього Буцького району (Добрій, Красноставці, Соколівці, Юстинграді, Молодецькому), взимку 1934 р. спалахнула велика епідемія сипного і черевного тифу. Гасили її аж до кінця 1935 р.

258860, Черкаська область, м. Жашків, вул. Миру, 4, кв. 2

Їжко С. К. [підпис]

12.03.91

Державний архів Черкаської області, ф. Р-5664, оп. 1, спр. 3, арк. 8-10 зв. Оригінал.
Рукопис.

**ІЗ СПОМИНІВ ЖИТЕЛЯ с. ГУТА-СЕЛИЩАНСЬКА
КОРСУНЬ-ШЕВЧЕНКІВСЬКОГО РАЙОНУ П. Л. ПАВЛЕНКА**

28 червня 1992 р.

Коли б я був скульптором, то пам'ятник жертвам голодомору 1933-го спорудив такий: до залитого сонцем колосся тягнуться тисячі рук, а Сталін нещадно косить ті руки.

Того страшного року в рідних Сухинах мені минав десятий. Добре пам'ятаю, як односельці вмирили з голоду. Люди їли котів, собак. За хурою безладно накиданих на віз мерців ніхто не йшов і не плакав. Врятувалися лише ті, у кого була корова. Мій батько спав біля неї у повітці із сокирою, охороняючи.

У дядька Івана корови не було. Там, у Ріпиному Яру, вся його сім'я, дев'ять душ, вимерла. Із хати нікому й нічим було їх вивозити.

То ж повтягували їх у льох, а загорнули аж тоді, коли в Яру вже не було чим дихати.

Вище нашої хати жила тітка Параска. Мов зараз бачу, як "санітари" тягли її до воза: брудну, з чорними скуйовдженими косами. Її опухлий шестирічний Іванко, ні на що не реагуючи, лежав на призьбі з грудкою солі в руці. Наступного дня кинули на віз і цього хлопчика. Ще живий, він скрикнув: "Ма-а!".

Дехто, шукаючи порятунку, залишав домівку і йшов не знаючи куди. Таких підбирали під тинами "санітари". Сухинчани йшли в сусідні села, з сусідніх ішли до нас.

А жнива, як на лихо, затягувалися, дощило. У мого дядька Данила на городі достигло жито. Він трохи нажав, змолотив у сінях об драбину, а тітка спекла кілька хлібин. Одну дядько приніс нам. Очам не вірилося, що побачили святий хліб. Немов повеселішала хата. Хотілося жити, щоб ще хоч раз наїстися його вволю. Але ж не в кожного біля хати була своя нивка.

"Вороги народу" рачкували до недоторканого колгоспного поля, виминали воскове зерно і тут же поїдали. Їх виловлювали й засуджували до десяти років далеких таборів.

З активу організували об'їждчиків. Для нагляду навіть спорудили вишку. Пригадую популярну тоді піонерську пісню: "Видно нам із вишки, як плазує нишком - то ж там і не вітер, і не ховрашок. То злодюга-ворог вимина колосся, набиває пельку, тягне у мішок...". Серед старшого покоління є такі, яких не торкнулась страшна трагедія 1933 р., які не зазнали репресій рідних.

Такі зараз оплакують "мудрого батька". Для них він "хазяїн", "виграв війну". "Соловки? Так було треба...". Ні! Таке - непростенне! Довічна ганьба злочинній сталінщині! Народ безсмертний!

Павленко Прокіп Лаврентійович,
колгоспник-пенсіонер, житель
с. Гута-Селищанської Корсунь-Шевченківського району [підпис]
28.VI.1992 р.

№ 8

**ІЗ СВІДЧЕНЬ ЗАСТУПНИКА ГОЛОВИ АСОЦІАЦІЇ ДОСЛІДНИКІВ ГОЛОДУ-ГЕНОЦИДУ
1932-1933 рр. В УКРАЇНІ Д. КАЛЕНИКА ПРО ГОЛОД В УМАНЬСЬКОМУ РАЙОНІ**

1993 р.

Через тотальний грабунок уже восени 1931 р. у селах почали голодувати, а взимку 1932 р. це переросло у страшний і повселюдний голод. Люди мали вигляд скелетів, обтягнутих шкірою, або ж опухлих, як колоди. Почався масовий мор. Тоді помер мій батько й брати - Василь, Петро й Карпо. Ще жахливішим був 1933 р. Голод охоплював усі сім'ї. Траплялися випадки, коли їли живих і померлих. Хто ще міг рухатись, як живі привиди, їздили по дворах і збирали страшний урожай мерців. Складали штабелями у могили й ледь присипали землею... На більше бракувало сил.

Моторошно було бачити ці могили після всідання землі - з них стирчали руки, ноги. Траплялося, що разом з померлими до ями кидали й тих, у кому ще жевріло життя. Така доля спіткала Григора Козачка й Василя Приміського, яким пощастило вибратися з цього конвейера смерті. У роки Великої Вітчизняної війни Приміський загинув смертю хоробрих, а Козачок помер минулого року (їдеться про 1992 р.). У сусідньому с. Городниці й досі живе вісімдесятилітня Бабій, яка теж живцем була кинута у братську могилу. Як про страшний сон розповідає вона онукам і правнукам, як їй пощастило вибратися із обіймів смерті. На межі свідомості й небуття вона виповзла з ями й тут-таки впала вкрай безсила. На її щастя, поруч з ямою росли калачики, якими потроху підгодувалась і повернулася до життя. В цій же Городниці кращим в Уманському районі колгоспом "Новий світ" керує шановний всіма Іван Якименко. Його у два роки батьки зуміли вирвати з рук людожера, який полював на людей.

У селі було незвично тихо. Навіть ворони не літали, тому що птахів перестріляли на їжу. Колись гомінкі й курні вулиці позаростали бур'янами, які вигнались вище людського зросту...

Масштаби нечуваного голоду, мабуть, стурбували радянський уряд. Хто ж оброблятиме землю й збере врожай, якщо вимруть усі селяни? Навесні 1933 р. Уманський район відвідав голова Раднаркому УРСР Влас Чубар. Побував він і в Рижавці. Незабаром у колгосп завезли пшоно й у величезних котлах почали варити куліш, який тричі на день давали голодним. Хоча цьому кулішу було далеко до козацького чи степового, однак сотням людей він урятував життя...

Д. Каленик

Золоті ворота. - Видання товариства зв'язків з українцями за межами України. - 1993. - № 4. - С. 101-104.